

TÚRI GYÖRGY

JÁTÉK–TÁNC–ÉLET

A VILÁG BEFOGADÁSÁNAK
ELÉRHETŐSÉGE

9.

Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
Budapest, 2009

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési Terv Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1 központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült.

Szakmai vezető
Kovács Erika

Szakmai bizottság
Gillicze Zoltán
Herczeg Katalin
Labáth Ferencné

Szakmai lektorok
Dr. Bakonyi Anna
Forrás Aletta

Nyelvi lektor
Tapasztóné Farkas Krisztina

© Szerző: Túri György
Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

Felelős szerkesztő
Pattantyus Miklós

Kiadja az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
1134 Budapest, Váci út 37.
A kiadásért felel: Visnyei Csaba ügyvezető

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	5
2. Miért és milyen játékokat tanítsunk?	7
2.1. A miéltre a következőket válaszolhatjuk	7
2.2. Milyen játékokat tanítsunk?	7
3. Játékok az óvodás kort megelőző életkorban	8
3.1. Felnőttek játéka ölbeli gyermekekkel	8
3.2. Tapsoltatók	8
3.3. Ujjasdi	9
3.4. Arcsimogató vagy mosdató	9
3.5. Nevettető	9
3.6. Tenyeresdi	10
3.7. Hintáztató	10
3.8. Szédítő	10
3.9. Altató	11
3.10. Jární tanító	11
3.11. Karon fogó	11
3.12. Állni tanító	11
3.13. Höcögtető	12
3.14. Hátba ütögető	12
4. Mondókák	13
4.1. Természetmondókák	13
4.1.1. Naphívogatók	13
4.1.2. Növénymondókák	13
4.1.3. Állatcsalogatók	14
5. Egyéb mondókák	15
5.1. Játékra szólító mondókák	15
5.1.1. Mit játsszunk, lányok? 1	15
5.1.2. Mit játsszunk, lányok? 2	15
5.1.3. Kiolvasó mondókák	15
5.1.4. Hintáztató mondókák	15
6. Játékok	17
6.1. Sportos játékok	17
6.1.1. Haj lapuli, lapuli	17
6.1.2. Öregapa, hová megy?	17
6.1.3. Hogy a túró?	18
6.2. Énekes játékok	18
6.2.1. Gyűrűsdi	18
6.2.2. Tüzet viszek, nem látjátok?	19

6.2.3. Gólyajáték	19
6.2.4. Hol jársz, hova mész?	20
6.2.5. Csiri-biri gömböstű.....	21
6.2.6. Lác, lác, lác, hosszú lác.....	22
6.2.7. Hidasjáték.....	23
6.2.7.1. Adj nekünk, adj!	23
6.2.7.2. Kis pipa, nagy pipa	24
7. Hangszerek és hangszeres kíséret.....	25
8. Táncok.....	26
8.1. Egyszerű dunántúli ugrós motívumok tanítása	27
8.2. A sárközi ugrós motívumok szöveges leírása	28
9. Szakirodalom.....	31
10. Az idézetek forrása	32

1. BEVEZETÉS

Óvodapedagógusok gyakorlata bizonyítja, hogy a magyar népi gyermekjáték és a magyar néptánc nagyon kis szerepet kap a képzés egészében. Ha komolyan vesszük Kodály Zoltán intő szavait, aki azt mondja, hogy a kultúrát nem lehet örökölni, hanem újra és újra meg kell tanulni, akkor fontos feladat hárul az óvodapedagógusokra ennek a kultúrának az átadásában.

A falvakban – akár még hatvan évvel ezelőtt is – létező egységek voltak a nagycsaládok, amelyekben több generáció élt együtt. Mindenkinék megvolt ezen az egységen belül a maga megfelelő feladata. A nagyszülőkre és a szülőkre hárult többek között az is, hogy a gyermekeknek, az unokáknak továbbítsák azokat a kulturális javakat, amelyek között a nagycsalád és a nagyobb közösség, vagyis a falu élt. A felnőttek nevelőmunkájának köszönhetően hagyományozódott a népi kultúra nemzedékről nemzedékre, biztosítva ezen a területen a közösség jövőjét. Ez adott biztonságot az egymás után felnövő nemzedékeknek. Ez által ismerték meg gyökereiket, melyeken keresztül „táplálkozni” tudtak.

Mivel az említett nagycsaládok néhány évtized alatt felbomlottak, a műveltségátadó szerepüket is elvesztették. Ebből következik, hogy ha népi kultúránk értékeit továbbra is fontosnak s a felnövekvő nemzedék számára átadandónak tartjuk, más utat kell keresnünk a szellemi értékek továbbítására. Az egyik lehetséges út a bölcsődei és óvodai gyerekközösségek ilyen irányú nevelése, ami nem állhat meg ezekben a kis közösségekben, hanem tovább kell folytatódnia az általános iskolákban, a középiskolákban és egyéb erre alkalmas közösségekben. Sokan vélik úgy, hogy a mondókákon és a gyermekjátékokon kívül táncnak nincs helye az óvodában. Ha azt nézzük, hogy a kisgyermek zenét hallva azonnal elkezd arra ritmikusan mozogni, lépegetni, tapsolgatni, akkor már ez a megfigyelés is felveti annak a lehetőségét és igényét, hogy az óvodákban foglalkozni kell valamiféle ritmikus mozgással. Ez inkább legyen néptánc, mint bármiféle egyéb modern mozgássor. Amikor óvodai és egyéb helyeken zajló táncoktatásról beszélünk, akkor nem feltétlenül gondolunk színpadra alkotott koreográfiákra, hanem a magyar néptánc társastánc jellegét emeljük ki. Az ehhez szükséges alaplépések megtanítása már az óvodai korosztálytól kezdve lehetséges. Ezt bizonyítja, hogy egyes tájegységek lakodalmi szokásai között szerepel az is, hogy a kisgyermek külön „táncolnak” a részükre biztosított ún. „pulya-sarokban”. Ott szem előtt is lehetnek, s ugyanakkor a felnőtt táncosok szórakozását sem zavarják. Kodály Zoltán megfigyelése szerint a székelyek multságain már öt-hat éves gyermekek is „táncolnak”, tanítják őket a felnőttek, mint ahogy arról a későbbiekben még esik szó. A fentiekben leírtakat tapasztalatok igazolják: 1986-tól folyamatosan működik a tatai Pötörke Néptáncgyűttes óvodás csoportja, a baji, a szomódi,

a dunaalmási, az ászári, a bakonyszombathelyi és a tatai Kálvária utcai óvoda néptáncsoportja stb.

Az ilyen irányú megszerzett ismeretek rendet teremtenek, erkölcsi tartás megszerzésére alkalmasak, közösséget építenek, és a szűkebb szülőföld megszeretetésén kívül hazaszeretetre is nevelnek. Összegezve: biztosítják a kisgyermekek identitástudatának kialakulását. Az említetteken kívül élményben részesítik a kisközösségeket és az odatarozó egyéneket, gazdagítják képzelőerejüket, fejlesztik a beszédkészségüket, képalkotó fantáziájukat, ízlésre nevelnek, és – nem utolsó sorban – zenei és mozgáskultúrájukat is csiszolják. A művészetek egyes ágai hajdan nem különültek el egymástól annyira, mint napjainkban; ezt az egységet hordozzák magukban a népszokások, a népi játék és a néptánc. (Ez utóbbiakhoz szükség van szövegtudásra, énekismeretre és mozgáskultúrára, és annak a közegnek az ismeretére, amelyből ezek származnak.) Fontos lenne az is, hogy mindig olyan ismeretanyagot tanítsunk először a gyermekközösségekben, amelyek a szűkebb szülőföldről származnak, mert a gyerekek ezeket értik meg a legjobban.

Reikort Ildikó szerint: „A zene nem csupán a fülünkre hat, hanem átjárja az egész testünket, kívánt és nem kívánt hatásokat egyaránt előidézhethet. (Ezért szükséges, hogy a hatásmechanizmust ismerő szakemberek alkalmazzák a gyógyításban, a személyiségfejlesztésben vagy akár a reklám területén.)”¹ Nem csak a zenére vonatkozik ez a megállapítás: az is fontos, hogy a hagyományismeret-, a játék- és a néptánc-tanításban is jól felkészült emberek, arra alkalmas pedagógusok tanítsák a gyerekeket. Ez a füzetecske ebben kíván segítséget nyújtani.

¹ Reikort Ildikó: *Zenevarázs*. SuliNova Kht. Budapest, 2006. 9. p.

2. MIÉRT ÉS MILYEN JÁTÉKOKAT TANÍTSUNK?

Lázár Katalin mondja a következőket: „Aki a játékokkal foglalkozik, annak a folklór szinte minden területéhez konyítania kell valamicskét, nem beszélve a pedagógiáról és pszichológiáról.”² Ennek tudatában vizsgáljuk meg, hogy miért és milyen játékokat tanítsunk!

2.1. A miéltre a következőket válaszolhatjuk

Azok a gyerekek, akik ránk vannak bízva, sok mindent nem tudnak az őket körülvevő világról, sok játékot nem ismernek, s amikor a közösségnek új és újabb játékokat adunk át, akkor a közösség tagjaiként együttesen vesznek részt azok elsajátításában. Az óvodapedagógia játék-meghatározása ugyan némileg eltér az itt említettektől, de a tanult játékok gazdagítani fogják a gyermekek játékkincsét, s a továbbiakban sokszor a spontán játékok közé is bekerülnek a tanítottak.

Játék közben tanulnak meg a gyerekek együttműködni egymással, és ugyanakkor egymásra figyelni is. Elősegíthetjük ezzel a társadalomba való beilleszkedésüket, divatos szóval a szocializációjukat. Szapu Magda szerint: „A népi kultúrát nemcsak kívülről ismerő, hanem a gyakorlatban is művelő ember számára világos, hogy mit jelent magyarnak (vagy németnek, orosznak, romának stb.) lenni. Ez nem a más kultúrájú ember megvetését jelenti, hanem éppen ellenkezőleg: csak az tudja igazán értékelni a más kultúráját, aki a magáét ismeri és gyakorolja.”³

A játékban a gyerek a felnőttek világát utánozza, abban ő játszik vagy játszhat vezető szerepet, feloldhatja bánatát és kifejezheti örömét. A játék segíti gyermekeinket abban, hogy testi és lelki egészségüket megőrizzék, egyúttal aktív szórakozást is biztosít számukra.

2.2. Milyen játékokat tanítsunk?

A játékok száma és fajtája szinte végtelen. Arra mindig vigyáznunk kell, hogy a korosztályoknak megfelelően válogassunk, s arra is vigyázzunk, hogy az adott gyermekközösségnek megfelelő tájegységek anyagát tanítsuk. Ha van a településen gyűjtött játékmag, akkor használjuk fel azt a tanításban; s ha kell (és még lehet!), akkor végezzünk gyűjtőmunkát.

Egészen kisgyermekkortól kezdődően ritmikus, mozgásos játékok szerepelnek a felnőttek nyújtotta kínálatban. A simogató, tapsoló, höcögtető „játékok” a kisgyermek életében ritmikus szövegekkel, és a tánchoz közelítő, afelé vezető mozgásformákkal együtt jelennek meg. (Ehhez kapcsolódó, bárki számára felhasználható forrásanyagot közlünk a füzet végén.)

² Lázár Katalin: *Népi játékok*. Planétás Kiadó, Budapest, 1997. 15. p.

³ Szapu Magdolna: *Gyermekjátékok*. Kaposvár, 1996. 248. p.

3. JÁTÉKOK AZ ÓVODÁS KORT MEGELŐZŐ ÉLETKORBAN

A nagycsalád felbomlásával a nagyszülők már nem tudnak részt vállalni a közös nevelési feladatok elvégzésében, a szülők pedig kenyérkereseti elfoglaltságaik miatt alig érnek rá arra, hogy a gyerekeikkel foglalkozzanak. Gyakran a bölcsődékre hárul több olyan feladat, amiket korábban a szülők vagy nagyszülők végeztek el. (Természetesen a szülőre hárulnak továbbra is az ilyen jellegű feladatok akkor, ha gyermeke nem bölcsődés.) A jelzett tevékenységek közül különösen fontosak a személyiségfejlesztő és az érzelmi töltést nyújtó játékok, melyeket a szakirodalom a következőképpen nevez meg:

3. 1. Felnőttek játéka ölbeli gyermekekkel

Az ölbeli gyermekekkel való játék igen fontos szerepet játszik a kisgyermek fejlődésében. Több oldalról is megvilágítható ez: a család felnőtt tagjai azzal, hogy játszanak a kis ölbeli gyermekkel, testközelségükkel, szavukkal stb. elősegítik a kicsik érzelmi kötődését. A gyermekek érzelmi világának kifejlődésében ez igen fontos mozzanat lehet. Megfigyelhető, hogy a kicsik ahhoz a felnőtthez vonzódnak leginkább, aki többször is foglalkozik velük. Ez többnyire az édesanya. Ugyancsak jelentős szerepet játszanak a különféle ölbeli gyermekekkel való játékok a kicsik egyensúlyérzékének kifejlődésében, valamint a megfelelő ritmusérzék kialakulásában is. A ritmusérzék fejlődése, fejlettsége kaphat később szerepet a tánc alapelemeinek az elsajátításában. Különösen figyelemre méltó lehet az, hogy a felnőttek világában, a családban vagy bölcsődében elsajátított játékok elősegítik az óvodához való illeszkedést.

3.2. Tapsoltatók

a) Süti, süti, kalácsi
Süti, süti, kalácsi	Apának, mamának,
Apró halacszkáknak
b) Hej Gyula, Gyula, Gyula,
Szól a duda, duda, duda,	Pest, Buda, Buda, Buda,
Pattogatott kukorica.

A mondókák mondogatása közben a kisgyermek tenyereit összeütögetjük.

3.3. Ujjasdi

A gyerekek ujjait egyenként megfognak, és mondjuk:

Ez elment vadászni,
Ez meglőtte,
Ez hazavitte,
Ez megsütötte,
Ez az iciri-piciri mind megette.

A gyerek tenyerébe kört rajzolunk az ujjunkkal, és mondjuk:

Kerekecske, gombocska
Erre szaladt a nyulacska.

Idáig elérve megcsiklandozzuk a gyereket a hóna alatt.

3.4. Arcsimogató vagy mosdató

– Ciróka, maróka,
Mit főztél?
– Kását.
Hová tetted?

– Pad alá.
Mivel takartad be?
– Kis cica farkával.
Csík, mak, mak, mak.

Velünk szemben a térdünkre ültetjük a gyereket, két kezünkkel lassan simogattuk az arcát, a végén sebesebben, s utoljára megcsiklandozzuk a nyaka környékét.

3.5. Nevettető

Az anya – vagy bölcsődében a gondozónő – az ölébe veszi a gyermeket, és így énekel:

Angyal vagy-e?
Ördög vagy-e?
Mutasd a fogadat!
Ha angyal vagy, kis fogad van,
Ha ördög vagy, nagy fogad van.

Ekkor megcsiklandozza a gyereket, ha nevet, s a foga kilátszik:

Angyal vagy! – kiáltja.

3.6. Tenyeresdi

Megfogjuk a kisgyermek kezét, és a mutatóujjunkkal kis köröket rajzolunk a tenyerébe, s az utolsó szónál megcsiklandozzuk a hóna alatt:

- a) Bizseré, bizseré...
Csik mak, mak, mak, mak...
- b) Egy kis kertet kerítettem,
Abba nyulat rekesztettem,
Nem látta kend, néném asszony
Merre szaladt?
Itt a lyuka, itt, itt, itt!

3.7. Hintáztató

Hinna, barina,
Karácsonyi Katica,
Ki ne törjék az én lábom.

Se apáé, se mamáé,
Csak a kis macskáé.

A gyermeket karunkon hintáztatjuk.

3.8. Szédítő

A gyermek fejét két tenyerünk közé véve gyengéden ide-oda mozgatjuk:

Szita, szita, szűrő szita,
Ma szítálok, holnap sütök,
Neked egy kis cipót sütök.

Megvajazom, megszírozom,
Mégis neked adom.

3.9. Altató

A kisgyereket karon ringatva mondogatják:

- a) Csicsíja, babája,
Nincs itthon apája,
Oda van vásárra,
Márton vásárjára.
- b) Alszik a kisfiam,
Bumbuja!

3.10. Járnai tanító

Gyorsan menjünk a faluban,
Gyorsan, gyorsan.

Miközben ezt mondják, a gyerek kezét fogva biztatják a járásra.

3.11. Karon fogó

Két nagyobb gyermek karon fogja a kisgyermeket, s szalad vele, miközben mondogatják:

Gólya viszi a fiát,
Utoléri az anyját.

3.12. Állni tanító

Két kézzel alig támasztva a gyermeket, mondogatják:

Táni, baba, táni,
Meg tudsz te már állni.

3.13. Höcögtető

A gyermeket a térdünkre ültetjük, ha nagyobb, akkor a lábunkra állítjuk, s fel-le höcögtetve mondjuk:

a) Gyi Pápára, pillangóra,
Onnan megyünk Komáromba,
Győrbe gyöngyért,
Komáromba dohányért,
Szentpéterre kenyérért, | b) Lóg a lába, lóga,
Kinek nincsen dolga.

c) Höc, höc, katona,
Ketten ülünk egy lóra. |
|--|--|

3.14. Hátra ütögető

A kisgyermeket ölbe vesszük, a mondókázás alatt a hátát valamelyik ujjunkkal gyengéden ütögetjük. Mikor a mondóka véget ér, a kezünket a gyermek elé tartjuk, aki igyekszik kitalálni, melyik ujjunkkal böködtük a hátát.

Dubi, dábi, háti.
Rakoncai Páti.
Te kisgyerek, te kislány,
Mondd meg nekem igazán!
Melyik ujjam bökte?

4. MONDÓKÁK

Természet- és növénymondókák, állatcsalogatók, állatiasztók

(Bölcsődékben és óvodákban egyaránt használhatók.)

A mondókák általában az óvodás korosztályra jellemző ritmikus szövegek. A világ megismerésében játszanak jelentős szerepet. Néhány mintát közlünk az alábbiakban.

4.1. Természetmondókák

4.1.1. Naphívogatók

a) Nyisd ki, Isten, kapudat,
Hagy lássam meg napodat!
(Vágfarkasd)

b) Süss ki, nap, tenger nap,
Isten kapujára,
Ki van teregetve
A baba ruhája... (Andód)

4.1.2. Növénymondókák

Dallammal is előfordul

Töröm, töröm sóskát,
Sós magyaróskát,
Olyan legyen, mint az ecet,
Annál is erősebb. (Tapolcafő)

Élek-e, halok-e,
Szántok-e, vetek-e? (Alsószele; akácleveleket tépdesve)

4.1.3. Állatcsalogató

Csiga, biga...

Csigabiga

Karva

Csi - ga - bi - ga gye - re ki, Ég a há - zad i - de - ki,

5 Szánt - nak, vet - nek, Ku - ko - ri - cár ül - tet - nek

Ülj le, lepke, babot adok,
Ha megeszed, többet adok.

(Andód)

5. EGYÉB MONDÓKÁK

5.1. Játékra szólító mondókák

5.1.1. *Mit játsszunk, lányok? 1.*

Mit játsszunk, lányok,
Csicseriket, bugyborikot,
Ádám vackot, hat barackot,
Tengeri guggot? (Ároktő – Alsó-Borsod)

5.1.2. *Mit játsszunk, lányok? 2.*

Mit játsszunk, lányok?
Azt játsszuk lányok.
Barackot, barackot, nagy barackot.
Csücsüljünk le, lányok! (Csanád)

5.1.3. *Kiolvasó mondókák*

<p>1. Szőrös nyelve van a légynek, Ha nem hiszed, eredj, nézd meg, te vagy odakint. (Mátyusföld)</p>	<p>2. Én meg te, Nagyobb számár nincs, mint te. (Mátyusföld)</p>
--	--

5.1.4. *Hintáztató mondókák*

1.
– Egy üveg alma, két üveg alma,... (egészen kilencig)
.....
– Tíz, tíz, tiszta víz.
– Minek az a tiszta víz?
– Malackának meginni.
– Minek az a malacka?
– Hájacskát kivenni.
– Minek az a hájacska?
– Szekereket megkenni.
– Minek az a szekerce?
– Asszonyokat, embereket rajta hurcolni.

2.

Szállj le, barát, a hintórul,
Nem a pénzed ára,
Ha a tied volna,
Mégis le kén' szállni,
Vesd fel, anyám, vesd fel,
A kakasülőre,
Még onnan is feljebb,
A tövis tetőre.

6. JÁTÉKOK

6.1. Sportos játékok

6.1.1. *Haj lapuli, lapuli*

Fogócskák, kergetők: (Kisfiúk játsszák a réten.)

Egy fiú leül a földre, ő a farkas a veremben. A többiek szaladgálnak a farkas körül. Egészen közel merészkednek hozzá, de abban a pillanatban elugranak, ha a farkas kézzel kap utánuk. Akit a farkas megfog, az lesz újra a farkas. A szaladgálás közben mondogatják:

Haj, lapuli, lapuli,
 Negyedi széna,
 Uccu bizony lobot veszünk,
 Gonosz farkast törbe ejtünk,
 Guggolj le! (Negyed)

6.1.2. *Öregapa, hová megy?*

Öt-hat fiú játssza, az egyik közülük az öregapa, aki bottal a kezében görnyedten ballag a többiek előtt. Mikor két-három méterre eltávolodott, kórusban kezdik:

Öregapa, hova megy?
Öregesen felel rá:
 Templomba.
Erre a többiek válasza:
 Öregapa, dú, dú,
 A fejéből szél fú.
Ekkor az öreg mérgesen elordítja magát:
 Gazember kölkök!

Elkezdi kergetni a fiúkat. Addig kergeti, míg el nem fogja az összeset. (Tornóc)

6.1.3. Hogy a túró?

Olyan helyen játsszák fiúk és lányok vegyesen vagy külön-külön, ahol sok fa van. Egy-egy fánál egy-egy gyermek áll. Egy gyermeknek nem jutott fa. Ez sorra jár és kérdezzet:

Hogy a túró?...

Válasz:

Három lépés, öt funtos!

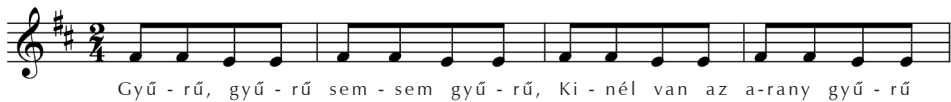
Míg járkal és kérdez, a többiek cserélgetik a helyüket. A járkáló közben igyekszik az egyik üresen hagyott fát elfoglalni. Akinek nem marad fája, az lesz a járkáló.

6.2. Énekes játékok

6.2.1. Gyűrűsdi

Gyűrű, gyűrű

Tardoskedd

A gyerekek sorban állnak egymás mellett, kezüket összeteszik, mintha imádkoznának. Egy gyerek kiáll és továbbmegy, ő a kereső, találgató, bíró, hunyó, bába. Közben egy másik gyerek – a gazda, dugdosó, osztó, gyűrűs, rejtő – elrejt egy cserép- vagy fadarabot valakinek a kezébe. A kereső jön, éneklí a dallamot, és minden szónál ráüt valamelyik gyerek kezére. Így tesz addig, míg a Lipáné szóhoz nem ér. Akire ez a szó esik, annak kinyitja a markát, ha megtalálja nála a „gyűrűt”, helyet cserélnek a következő mondókával:

Egy esztendő vén bába,
menj az apád házába!

Ha ötödszörré sem találja el, akkor „megesketik”. A bába az öt ujjá közé tesz egy-egy botocskát. Ha lány teszi az ujjai közé, akkor fiú-, ha fiúnak az ujjai között vannak a pálcák, akkor lányneveket adnak mindegyiknek. Azokból a kereső kihúzza egyet, s amilyen nevet kihúzott, olyan nevű lesz a párja.

6.2.2. Tüzet viszek, nem látjátok...

Tüzet viszek...

Vágfarkasd

Tü - zet vi - szek, nem lát - já - tok, Ha lát - ná - tok,
 ol - ta - ná - tok, Meg - ég a ru - há - tok.

A játsszók a kör középpontja felé nézve körben állnak, egy közülük a körön kívül áll, kezében zsebkendő, a körön kívül járva az egyik játékos mögé leejti a zsebkendőt. Ha az illető észreveszi, felkapja a kendőt és kergeti azt, aki leejtette. Ha a kergetett be tud állni a másik helyére, akkor helyet cserélnek. Ha közben utolérték, megfogták, akkor továbbra is ő marad kívül.

6.2.3. Gólyajáték

Gólya néni, hová sétál, miért olyan kényes?
 Talán bizony békára les, két nap óta éhes.
 Feje, nyaka kelepes, kelep, kelep, kelepes,
 Szegény gólya éhes.

Itt a béka, gólya néni, forduljon csak egyet,
 A csőrével, ha eléri, meg is foghat egyet.
 Ugrálj-bugrálj csakhamar,
 Gólya néni mit akar?
 Megfogott már egyet. (Tardoskedd)

A gyerekek körben állnak, egy játékos a kör közepén van, ő a gólya. A szeme be van kötve, a dallamra körben sétál. Az ugrálj-bugrálj szövegrésznél fél lábon ugrálni kezd, s a körből megfog egy békát. A megfogottal helyet cserélnek.

6.2.4. Hol jársz, hová mész...

Hol jársz, hova mész?

Gyerke

Hol jársz, ho - va mész, te Er - zsé - bet asz - szony?

5 In - nen on - nan a - lul - ról, Fe - hér - vá - rad vé - gi - ről

9 Ezt ka - pi - tány ü - zen - te, és a lány - kát ké - ret - te,

13 Ki - seb - bi - ket, na - gyob - bi - kat egy se ma - gasz - tal - ja.

17 Ab - ba pe - dig hat ló le - gyen, Mind a hat ló

20 vé - gig le - gyen, csukd ki é - des ró - zsám.

A játékot szabadterén lányok játszották.

A játszók körbe állnak, létszámuk tetszőleges. Egy lány a körön kívül körbejár, s az ének „csukd ki édes rózsám” részénél a körben állók valamelyikének a karjára üt, azzal helyet cserél, s a játékot folytatják előlről.

6.2.5. Csiri-biri gömböstű

Csiribiri

Gyerk

6.2.6. Lánc, lánc, lánc, hosszú lánc...

Lánc, lánc, lánc

Gyerk

Lánc, lánc, lánc, hosz - szú lánc, hosz - szú lánc - ban já - runk,
 Jó - fi - úk - nak, jó lá - nyok - nak ko - szo - rú - t csi - ná - lunk.
 Ma - ris - ka a sor - ba, an - nak van jó dol - ga,
 Hej kék sze - mű Kis Ma - ris - ka for - dulj ki az út - ra.
 Is - pi - lán - g, is - pi - lán - g, is - pi - lán - gi ró - zsa.
 Ró - zsa vol - nék, pi - ros vol - nék, mind - járt ki - for - dul - nék.
 Zöld se - lyem os - tya, a - rany kar - ma - zsin - ka,
 Hej, kék sze - mű Kis Ma - ris - ka for - dulj be a sor - ba.

Kisebb és nagyobb lányok egyaránt játszották. A lányok kört alkottak, az ének ütemére körben jártak. A „fordulj ki” résznél a megnevezett lányok kifordultak a körből. Amikor mindenki kifordult, az „ispilángi rózsa” elhangzásakor kezdődött a körbe való visszafordulás.

6.2.7 Hidasjáték

6.2.7.1 ADJ NEKÜNK, ADJ!

Adj nekünk

Bagota

Adj nekünk, adj nekünk Nin csen az úr itt hon

5
El ment a galóca a savanyú borra

9
Nem adunk, nem adunk, Nin csen az úr itt hon

13
El ment a galóca a savanyú borra.

A lányok nyitott körben állnak, két lány a nyitott körrel szemben áll, és kaput tart. A dallam éneklésére a lányok a kapu alatt átbújnak. Ha megünják, kört alkotnak, s új játékot kezdenek.

6.2.7.2. KIS PIPA, NAGY PIPA...

Kis pipa

Gyerk

Kis pi - pa, nagy pi - pa, pa - rá - nyi do - hány - ka.

5 La - pos pat - kó, né - met ci - pő Haj - dú I - lo - nács - ka.

9 Sej, haj, fé - nyecs - ke, Bor - sos ka - pi - tány - ka.

13 Le - gyen bá - tor jó vi - téz Haj - dú I - lo - nács - ka.

Kis- és nagylányok egyaránt járták, a játékosok száma változó lehetett. A játékosok láncot alkotva kézfogással mentek az utcán, s közben énekeltek. Amikor a dallamban a „nyisd meg asszony” részhez értek, az első két lány kaput tartott, s ezen a kapun valamennyien átbújtak. Az utolsókból lettek az elsők, s a játékot addig folytatták, míg meg nem unták.

7. HANGSZEREK ÉS HANGSZERES KÍSÉRET

Sárosi Bálint írja *Népi hangszerek* című könyvében: „Hangszer minden olyan eszköz, minek hangkeltés a rendeltetése, tehát a gyermekjáték-síp, vagy a felfüggesztett és hangkeltés céljával fadarabbal ütögetett deszkadarab is. E tekintetben az elméleti alsó határt zajkeltő eszközeinek arzenáljával már a szimfonikus zenekar is elérte. A mai zenében kicsit is jártas olvasónak tehát még az sem újság, ha zeneietlen eszközöket hangszerként alkalmaznak. Ezúttal inkább azzal a gondolattal kell megbarátkoznia, hogy ilyen eszközök nemcsak egzotikus népeknél, hanem Európában is, sőt ezen belül a magyar nép között is előfordulnak. Hogy mi a népi, azt természetesen nem a primitívség szabja meg, hanem kizárólag annak alapján döntenek el, mennyire vert gyökeret, milyen szerepet tölt be a nép zenei életében, szokásaiban. A népi hangszer fogalma igen tág gyűjtőfogalom; beletartozhat minden hangszerfajta, ősi vagy újabb keletű, házi vagy gyári készítésű: a levélsíptól a klarinétig, a köcsögdudától a nagybőgőig.” (Sárosi, i. m. 19. p.)

Szarkáné Horváth Valéria *Az óvodai ének-zene foglalkozások módszertana* c. könyvében arról szól, hogy a ritmusképzés zenei eszköze a dob, a triangulum, a réztányér (cintányér). Ezeket a hangszereket kiegészíthetjük még egyéb népi hangszerekkel: csörgős bot, láncos bot, két bot összeütögetve, kanalak összeütögetve, fűzfasíp, nádból készült zúgattyú, köcsögduda, kukoricahegedű stb. A hangszerek együttesen zenekart is alkothatnak. Egyszerűbb hangszerek készítésének leírása megtalálható Mandel Róbert hangszerkészítésről szóló könyvében.

Reikort Ildikó mondja a *Zenevarázs* c. könyvében (15. p.): „A régi idők embere megszentelt időben és megszentelt térben élt. A megszentelt tér azt jelentette, hogy rendezett világot tapasztalt maga körül, a megszentelt idő pedig azt, hogy élete idejének ritmusa volt. Mindkettő, a tér és az idő megszentelése is, kozmikus történésekhez igazodott. A külső világban megtapasztalt, »teremtett« rend ugyanúgy a benső rendeződést segítette, mint ahogy az időben, az egymást követő szertartások rendjében megélt ritmus is. Ez a tér és teremtés, rendszer és szertartás – sőt, rítus és ritmus – titokzatos összefüggése.” Ezeket a szertartásokat, rítusokat szolgálták a maguk sajátosságaival a hangszerek is.

8. TÁNCOK

A játék és a tánc a hagyományos kultúrában nem vált el, nem különült el élesen egymástól. A kicsik is és a nagyok, gyermekek és felnőttek egyaránt játszottak és táncoltak, közös, megfelelő szabályok szerinti szórakozás volt ez számukra. A kicsik mindezeket a nagyoktól lesték el. Tímár Sándor szerint (l. Tímár S.: *Néptáncnyelven*. p. 7. és a következők) ez a tanulás olyan volt, mint mikor a gyermek az anyanyelvét tanulja. Észrevétlenül, a felnőtteket figyelve sajátítják el a szabályokhoz igazodó játékokat és táncokat, nem kell számukra magyarázgatni, hanem eléjük kell a játékokat játszani, illetve a táncokat táncolni. Ugyancsak Tímár írja idézett munkájában: „Ha a kicsiket eltiltjuk a tánc tanulástól, az olyan, mintha megtiltanánk nekik, hogy a felnőttek nyelvvel ismerkedjenek, mondván: ráér nagyobb korukban. A mai gyerekek sem elégszenek meg a játéktanulással, s hajdan a falusi gyerekek számára is megteremtették az alkalmat a gyermekek tánc tanítására. Ez volt a „serketánc”, az „aprók tánca”.

Ügyelnünk kell a kicsik tanításánál, hogy a táncot tanító pedagógus a táncmotívumok kivitelezését ne követelje a legmagasabb szinten, ne akarja úgy látni, mint ha a legügyesebb táncos táncolná. Hagyja a gyereket szabadon játszani, s ha az óvodapedagógus megfelelő mintát mutat, előbb-utóbb a gyermek is utánozni fogja azt. Korábbi időkben a tánc tanítása azt jelentette, hogy a figurák megtanítása után azonnal színpadi koreográfiákat alkottak. Óvodákban ezt megkövetelni helytelen, a figurákkal való szabad játék lehetőségét kell megadni a gyerekeknek, hogy ezzel az együtt mozgás örömét jelentse minden táncos alkalom a számukra. József Attila felnőttként is kéri magának: „Játszani is engedd szép, okos fiad.” Mennyivel inkább meg kell adni a kisgyerekeknek a felszabadult játék örömét még a táncban is.

1951-ben Kodály Zoltán arra a kérdésre, hogy a néptánc tanítását is be kellene vezetni az iskolai tanításba, ezt válaszolta: „Sőt! Már az óvodában el lehetne kezdeni a táncoktatást. A székelyek például már öt-hat éves korban táncra fogják a gyermekeket. Így valóban elérhetnénk, hogy a népdallal együtt vérükké, anyanyelvükké válik a tánc is. Az, aki gyermek-korától kezdve együtt nő fel a magyar táncsal, meglelt ember korában is csak azt, vagy elsősorban azt táncolná, amit megtanult, megszokott, amit sajátjának érez.” (Kodály: *A magyar tánc kérdéseiről*. Lásd *Zene, tánc* – a Népművelési Intézet Zene- és Táncosztály módszertani kiadványa, 1951. 11. p.). Néptánc tanításakor nemcsak a tánc lépéseket mutatjuk be, hanem közben zenét is hallgatunk, éneket is tanulunk. Szükséges lenne, hogy minden óvodapedagógus megkapja a megfelelő szakmai és módszertani képzést a népi játékok és a néptánc oktatásához. Fontosnak tartjuk, hogy a népdalokat a pedagógus játék közben tanítsa meg a bölcsődékben és az óvodákban egyaránt,

úgy, hogy a gyerekek kapcsolódjanak be az éneklésbe, valamint a néptánc oktatásakor is azonnal jelenjék meg a zene, mint a táncok kísérőművészete.

Az óvodai táncok esetében az ugrósok oktatása lenne az első feladat. Ezek a táncok egyszerű motívumokat is tartalmaznak, fontos azok mintaszerű bemutatása. Csak olyan óvodapedagógus tanítson táncot, aki tisztában van a néptánc alapfokú ismereteivel! Tanításkor – mint ahogy más esetben is – a pedagógus mintául szolgál.

A tánc oktatására is érvényes, amit a játékokkal kapcsolatban már említettünk, hogy az óvodák a helyi tájegység táncaival foglalkozzanak elsősorban.

A magyar néptáncokincsben való eligazodáshoz szükséges megismernünk a tánc típusokat és táncdialektusokat. A szakirodalom három csoportba sorolja ezeket: régi stílusú, új stílusú és idegen eredetű táncok. A továbbiakban a régi és az új stílusú táncokról szólunk néhány szót. A régi stílusú táncok közé azok a táncok sorolhatók, amelyek gyökerei a középkorig nyúlnak vissza. Ilyenek például a lánykörtáncok, fegyvertáncok, eszközös pásztortáncok, az ugrósok és legényesek, valamint a régi páros táncok. Az új stílusúak csoportjába a verbunkos és csárdás tartoznak.

Három fő táncdialektust tudunk megkülönböztetni: nyugati vagy dunai, középső vagy tiszai és a keleti vagy erdélyi táncdialektus. (Részletesen megtalálható Martin György *Magyar tánc típusok és táncdialektusok* c. könyvében. Lásd szakirodalom)

Példaként a dél-dunántúli táncdialektusokhoz tartozó sárközi ugrósokat (cinégést) mutatjuk be.

8.1. Egyszerű dunántúli ugrós motívumok tanítása

1. Pihenő lépések: kilépők, höcögők és ezek variációi.
2. Ugró lépések: futók, cifrák, lengetők, futólépés höcögővel, futó cifrával, lengetők, lengetők zárással, lengetők cifrával, futók cifrával.
3. A sárközi cinégés motívumai. (A motívumok megtekinthetők a mellékelt CD-n.)
4. Motívumfűzések. (Megtekinthetők a CD-n)

8.2. A sárközi ugrós motívumok szöveges leírása

(Az alábbiakban szöveges leírását adjuk az egyes motívumoknak, ezek és mások megtekinthetők a CD-mellékletben is.)

1. Jobb lábbal, kis térdhajlítással, fél talpon toppantva, futva helyben lépünk, mialatt a bal lábat kis térdhajlítással a jobb láb elé III. pozícióba emeljük ♩. Ismétlés szimmetrikusan, meghatározatlan mennyiségben. Ritmusa: ♩.
2. Kiindulásnál a jobb lábon állunk, bal lábunk közvetlenül a föld fölött előrenyújtva. Jobb lábon egyet rugózunk, mialatt a bal lábbal a fél talpon toppantva elől megérintjük a földet. (A rugózás nyújtásával egyidejűleg a bal lábat közvetlenül a föld fölé előreemeljük.) ♩. Ismétlés azonosan, meghatározatlan mennyiségben. Ritmusa: ♩.
3. Jobb lábbal igen kis távolságra balra ugrunk, mialatt a bal láb sarkát a jobb sarokhoz ütjük, és a test előtt egyet tapsolunk. ♩. Ismétlés azonosan, meghatározatlan mennyiségben. Ritmusa: ♩.
4. Kiindulásnál kis térdhajlítással a bal lábon állunk, jobb lábunk kis térdhajlítással elől fél talpon a földet érinti. Jobb lábbal kis térdhajlítással és könnyed dobbantással úgy ugrunk oldalt, hogy az ugrást megelőzi a levegőben a jobb láb derékszögben történő meghajlítása a vízszintesben, mialatt a bal lábbal kis térdhajlítással fél talpon toppantva elől a földet érintjük ♩. Ismétlés szimmetrikusan, meghatározatlan mennyiségben. Ritmusa: ♩.
5. Kiindulásnál a bal lábon állunk, jobb alkarunk magasán elől, bal alkarunk mélyen elől. Jobb lábbal kis térdhajlítással, talpon, kis lépéssel, fél súllyal előre lépünk, mialatt a test előtt cintányérszerűen tapsolunk (bal alkarunk kerül magasba, jobb alkarunk mélyen előre) ♩ + bal lábbal, kis térdhajlítással, a jobb láb mögé V. pozícióba lépünk, mialatt a test előtt ismét cintányérszerűen tapsolunk (jobb alkarunk kerül magasba, bal alkarunk mélyen elől). Ritmusa: ♩.
6. Kiindulásnál a jobb lábon állunk, bal lábszárunk a vízszintesben hátul. Jobb lábbal fél talpon helyben ugrunk, mialatt a bal lábat fél talpon nyújtva előretesszük ♩ + bal lábbal a jobb elé V. pozícióba ugrunk, mialatt a jobb lábszárunkat a vízszintesig hátraemeljük. ♩. Ismétlés szimmetrikusan. Ritmusa: ♩ ♩.
7. Jobb lábbal egyet rugózva oldalt lépünk, ♩ + a bal lábat fél súllyal egyet rugózva a jobb mellé zárjuk ♩. Ismétlés szimmetrikusan. Ritmusa: ♩ ♩. Megjegyzés: a motívum rugózását a térd lazításával kezdjük.
8. Jobb lábbal egyet rugózva oldalt lépünk ♩ + jobb térdünket meghajlítjuk, mialatt a bal lábat fél talpon előretesszük ♩. Ritmusa: ♩ ♩. Megjegyzés: a motívum rugózását a térd lazításával kezdjük.
9. Jobb lábbal előreugrunk, mialatt a bal lábszárunkat a föld fölé hátra emeljük ♩ + jobb lábon előreugrunk, mialatt a bal lábat nyújtva a föld fölé előrelendítjük ♩. Ismétlés szimmetrikusan. Ritmusa ♩ ♩.

10. Helyben ráugrunk a jobb lábra, mialatt a test előtt egyet tapsolunk ♪ + jobb lábon helyben ugrunk, mialatt a bal combunkat a vízszintesig előre, láb-szárunkat mélyen jobbra emeljük, és jobb tenyerünkkel megcsapjuk a bal csizma szárát belül ♪. Ismétlés szimmetrikusan. Ritmusa: ♪♪.

A fent leírt ugrós motívumok csak ízelítőt kívánnak adni a gazdag variációkból. Részletesebb leírások olvashatók Martin György: *A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse* c. kiadványában (245–253.).

ZÁRSZÓ

Célunk a fenti összeállítással csupán mintaadás és gondolatébresztés volt. Abban a reményben nyújtjuk át az olvasóknak ezt a munkát, hogy szülőföldjük és a magyar nép igen gazdag játékkincseiből merítve sok örömet okozhatnak a rájuk bízott gyermekeknek, s azokon keresztül ők is élvezhetik a jól végzett munka örömét.

9. SZAKIRODALOM

Az alábbiakban néhány címet nyújtunk át az olvasónak, és egyben felhívjuk a figyelmet a *Magyar Néprajz VI.* (népzene, néptánc, népi játék) kötetére. Ebben a kötetben gazdag szakirodalmat is találunk.

Ág Tibor – L. Jóba Ferenc: *Az árgyéus kismadár. Martos falu népzenei hagyománya.* Dunaszerdahely, 2006.

Bakos József: *Mátyusföldi gyermekjátékok.* Budapest, 1953.

Borsai I. – Haider E. – Kovács Á.: *Bújj, bújj, zöldág (népi gyermekjátékok).* Móra Kiadó, Budapest, 1966.

Borsai Ilona – Kovács Ágnes: *Cinege, cinege, kismadár.* Budapest, 1976.

Borsai Ilona: *Magyar népi gyermekjátékok és mondókák (oktatási segédanyag).* Népművelési Intézet, Budapest, 1980.

Dömötör Tekla: *Magyar népszokások.* Budapest, 1972.

Gönczi Ferenc: *Somogyi gyermekjátékok.* Kaposvár, 1940.

Hajdú Gyula: *Magyar népi gyermekjátékok gyűjteménye.* Budapest, Sport, 1971.

Igaz Mária – Borsai Ilona: *Ki játszik körbe?* Budapest, 1955.

Igaz Mária: *Énekes-táncos gyermekjátékaink szövege, cselekménye, térformája és mozgása.* In: *Magyar népi gyermekjátékok. Ének-zene szakköri füzetek 2.* Budapest, 1980.

Kiss Áron: *Magyar gyermekjáték-gyűjtemény.* Budapest, Könyvtérképesítő V., 1984. *Kivirágzott a diófa... (népi gyermekjátékok).* Móra Kiadó, Budapest, 1977.

Lajos Árpád: *A magyar nép játéka.* Budapest, 1940.

Lajos Árpád: *Borsodi játékok.* Miskolc, 1957.

Lázár Katalin: *Népi játékok.* (CD-ROM melléklettel), Planétás Kiadó, Budapest, 1997.

Maczkó Mária – Rónai Lajos: *Galgamenti népdalok.* Aszód, Petőfi Múzeum, 1990.

Magyar Néprajz VI. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

A Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959.

Mandel Róbert: *Hangszerbarkácsoló.* Zeneműkiadó, Budapest, 1980.

Mandel Róbert: *Hangszerész-mesterség.* Múzsák Kiadó, Budapest, 1985.

Mandel Róbert: *Magyar népi hangszerek.* Móra Kiadó, Budapest, 1986.

Manga János: *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén.* Budapest, 1968.

Martin György: *A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse.* Budapest, Planétás, 1999.

Martin György: *Magyar tánc típusok és táncdialektusok I–III.* Budapest, 1970–1972.

Népi gyermekjátékok, mondókák. In: Dobszay László: *A magyar dal könyve.* Budapest, 1984.

Pécsiné Ács Sarolta: *Népi gyermekjátékok Kalocsa környékén*. Kalocsa, Kalocsai Múzeumbarátok Köre, 2002.

Sárosi Bálint: *Népi hangszereink*. Népművelési Propagandairoda, Budapest, é. n.

Szapu Magda: *Gyermekjátékok*. Kaposvár, Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1996.

Tímár Sándor: *Néptáncnyelven*. Püski Kiadó, Budapest, 1999.

Volly István: *Népi játékok I–III*. Budapest, 1938.

Volly István: *Népi leányjátékok*. Budapest, 1944.

10. AZ IDÉZETEK FORRÁSA

(1) Reikort Ildikó: *Zenevarázs*. SuliNova Kht. Budapest, 2006. 9. p.

(2) Lázár Katalin: *Népi játékok*. Planétás Kiadó, Budapest, 1997. 15. p.

(3) Szapu Magdolna: *Gyermekjátékok*. Kaposvár, 1996. 248. p.